

Ion Ianoși

Tolstoi Romanul unei drame

Ediția a III-a

Editura Ideea Europeană
2013

Colecția: BIBLIOTECA IDEEA EUROPEANĂ

Coperta colecției: Cristian Negoii

Portret de Aura CHRISTI

Lector: Alina Beiu-Deșliu

Tehnoredactor: Alexandra-Alina Ionescu

Editura Ideea Europeană

OP-22, CP-113, Sector 1, București,

Cod 014780, Romania

Tel/Fax: 4021-2125692; 4021-3106618

E-mail: office@ideeaeuropeana.ro

www.ideeaeuropeana.ro

Anul apariției: 2013

Ediție Digitală PDF

ISBN 978-606-594-130-4

Copyright © 2013 Ideea Europeană

Această carte în format digital este protejată prin copyright și este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informației, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc în conformitate cu legile în vigoare.

Cuprins

INTRODUCERE	4
AFIRMAREA (1828-1863)	7
ÎMPLINIREA (1863-1880).....	61
METAMORFOZA (1881-1890)	117
RE-ÎNVIEREA (1891-1899).....	178
FINALUL (1900-1910)	251
ÎNCHEIERE	323

INTRODUCERE

Înainte de a fi comentat, din nou și din nou, „continentul Tolstoi” pretinde a fi cunoscut. Și nu doar într-una din părțile, oricât de impunătoare, ale reliefului său. Exploratorul trebuie să-și ia menirea în serios, de a măsura cu pasul, pas cu pas, ceea ce i se destăinuie.

Cartea aceasta e un fel de *cine-vérité*. Operatorul se străduiește să prindă în obiectivul său cât mai mult și cât mai exact din obiectul pe care și l-a propus să-l reproducă. „Obiectul” fiind însă enorm, de necuprins, cel care-i dă târcoale pentru a-l vedea și fixa cât mai bine, va trebui să accepte – în speranța evidențierii esențialului – atât selecția, cât și montajul. Cu alte cuvinte, operatorul își va asuma și îndatoriri de regizor, reproducătorul – pe acelea de producător, alcătuitoare – pe acelea de autor. Căci orice mărturisire „*par lui-même*” (serie binecunoscută în lume) mai dă seama și asupra mărturisitorului secund, asupra celui care alege, filtrează, montează, comentează personalitatea înfățișată, viața și opera ei.

Autorul se conformează, totuși, exercițiului său voit de umilință, pe care îl parcurge (de ce n-ar recunoaște-o?) cu voluptate. El i se subordonează mereu lui Tolstoi, faptelor vieții și scrierilor lui; parcurge smerit, an cu an, capitol după capitol, povestirile și romanele, articolele și tratatele sale, le urmărește *literele* spre a le pătrunde *spiritul*. În literatură, spiritul se întrupează în litere și numai exacta lor reproducere asigură înțelegerea lui corectă. În situația unei alte limbi, condiția e însă ca traducerea să nu fie trădătoare. Confruntarea unor tălmăciri românești cu originalul rusesc ne-a convins însă de preferința acordată, nu o dată, expresivității *literare* față de precizia *literală*; iar în condițiile în care această libertate a dus la înțețșoșarea sau ignorarea unor specifice întorsături, accente, laitmotive, a unor elemente (indispensabile) din rețeaua obsesiilor verbale tolstoiene, s-a putut ajunge până la situația surprinsă în aforismul italian „*traduttore, traditore*”. Chiar și în cazul echivalențelor indiscutabil reușite, scopul urmărit acolo și aici se deosebeau, din cauza deosebirii contextelor. Noi a trebuit să acordăm textul tolstoian contextului nostru, reconstituirii unei vieți și opere în totalitatea lor. De aceea, Janina Ianoși a tradus toate fragmentele pe care le-am ales din scrierile lui Tolstoi, a tradus textele necunoscute încă în românește, dar a tradus din nou și fragmentele cunoscutelor povestiri, romane sau drame. Și a păstrat, din nevoia de fidelitate, chiar neglijențe sau repetiții, formulări greoaie, ori eliptice, pe care Tolstoi, mereu preocupat de căutările sale esențiale, și le-a permis nu rareori, mai ales în însemnările intime și în cele destinate apropiaților lui.

Ce a trebuit să facem cunoscut? În principiu – totul; în fapt – mult, foarte mult. Restricția se impune, deoarece ediția jubiliară completă (de atunci dovedită a nu fi de departe completă) însumează 90 de volume format mare, fiecare cu multe sute de pagini. Practic, ar fi fost imposibil să „repovestim” un atât de enorm număr de scrieri într-o singură carte. De aceea am ales tot ce a fost, potrivit unghiului nostru de vedere, mai important: în primul rând, din artă (romane, povestiri, nuvele, drame), în al doilea rând, din publicistică (articole, studii, tratate), în al treilea rând, din mărturisirile cu caracter

mai personal (corespondență, jurnal). Am omis detalierea câtorva povestiri și drame (de obicei, acelea neterminate), a unor povești populare și pentru copii, a unor abecedare, antologii din diverși autori – pentru adulți și copii –, a câtorva tratate mai speciale de teologie și, desigur, a variantelor pregătitoare pentru atâtea scrieri, atingând deseori un număr foarte mare de variante. Compartimentele amintite, arta, publicistica, precum și jurnalul plus corespondența, ne-au oferit un teren vast spre a ne atinge scopul și pentru a accentua ceea ce ni s-a părut indispensabil.

Un principiu care ne-a călăuzit mereu a fost tentativa de a rearticula întreg edificiul tolstoian. N-am aderat la comoda și curenta izolare a doar câtorva vârfuri artistice din totalitatea căutărilor lui Tolstoi, convinși fiind de involuntara sărăcire, prin acest procedeu, a chiar respectivelor capodopere. Am căutat să argumentăm nu doar *unicitatea*, dar și *unitatea* dintre viața și opera lui Tolstoi, dintre variatele lui manifestări în cadrul aceleiași perioade de timp (unitatea pe orizontală) și dintre perioadele aparent sensibil diferite (unitatea pe verticală). În sensul din urmă, am încercat să probăm principiala similitudine dintre cele două „jumătăți” ale operei, de dinainte și de după „ruptura” intervenită prin 1881: acordul secret ori manifest între Tolstoi cel al marilor romane și tolstoismul marilor tratate. Am dorit să evidențiem prezența timpurie a multora dintre convingerile târzii; ca și avertismentele lucide cuprinse în acestea din urmă, deseori în bloc respinse sau excesiv amendate de către exegeți, când de fapt ele se articulează într-un pe cât de grav, tot pe atât de pertinent apel lansat posterității. Tolstoi este, între altele, „contemporanul nostru” și în măsura în care i-am nesocotit multe semnalizări și previziuni – abia cu mult mai târziu recunoscute ca pătrunzitoare. Genialul artist al timpului său s-a dovedit și o mare conștiință morală, utilă secolelor următoare. În această calitate își continuă el cearta (nonviolentă) cu violențele contemporane și cu gânditori care nu le-au prevăzut ori s-au raportat altminteri la desfășurarea și soluționarea lor...

Am descris „drama” lui Tolstoi în cinci „acte”, care, potrivit cu stihia epică dominatoare în creația sa, ne-a oferit un unic „roman”. Am urmărit numai probele tolstoiene directe (subiective și obiective) ale acestei „drame”, renunțând cu bună știință atât la numeroasele mărturii ale apropiaților și cunoscuților lui, referitoare la el sau la spusele lui, cât și la mărturiile celor aflați în conflict cu el. Într-o judecată dreaptă, audiată se cuvine și partea cealaltă, de pildă Sofia Andreievna, corespondența și jurnalul ei. Noi nu l-am convocat însă pe Lev Nikolaievici la un proces și nu i-am întocmit un dosar spre a pronunța un verdict. Primul și ultimul „verdict” în situația unui mare scriitor îl pronunță opera acestuia, care, până și atunci când comite nedreptăți, poartă dreptatea prezenței sale constrângătoare.

Operele artistice tolstoiene le-am consultat după varii ediții rusești. Pentru rest, sursa noastră principală a fost ediția *Sobranie socinenii v dvadțati dvuh tomah, Opere în douăzeci și două de volume* (Moscova, Editura „Hudojestvennaia literatura”), și anume volumele: 15, *Articole despre literatură și artă* (1983), 16 și 17, *Lucrări publicistice* (1983 și 1984), 18, 19 și 20, *Scrisori* (1984), 21 și 22, *Jurnale* (1985). Pentru ceea ce n-a fost cuprins în aceste volume, am recurs la *Polnoe Sobranie Socinenii (iubileinoe izdanie), Opere complete (ediția jubiliară)*, I-90, Moscova-Leningrad, 1928-1958, îndeosebi la volumele: 23-39 (apărute între 1936 și 1957) – pentru articole, studii, tratate; 46-58 (apărute între 1934 și 1958) – pentru jurnale. Am consultat și alte ediții de Opere și culegeri de texte din Tolstoi în limba rusă. Am folosit, se înțelege, și cele două volume de *Jurnal* (apărute – în prima ediție – la Editura Univers, în 1975 și 1976, în traducerea Janinei Ianoși, cu prefață, tabel cronologic, note și comentarii de Ion Ianoși); dar n-am preluat nimic din prefețele respectivelor volume.

Multe detalii biografice trebuincioase ne-au pus la dispoziție cele două ample volume *Letopis[i] jizni i tvorcestva Lva Nikolaievicia Tolstogo, Cronica vieții și creației lui Lev Nikolaievici Tolstoi*, ale eminentului cercetător N.N. Gusev (Moscova, Editura „Hudojestvennaia literatura”, 1958 și 1960). Le-am suplimentat și prin alte izvoare biobibliografice rusești.

Am căutat să unificăm grafia unui text destul de încărcat, în privința titlurilor, numelor,

citadelor, surselor. Astfel, titlurile de cărți sau studii le-am indicat prin cursive, deși în original ele figurează, în cadrul citadelor, cu ghilimele interne; numele proprii le-am transcris îndeobște după normele de transliterație din rusă, permițându-ne simplificări numai în cazuri intrate în uz (de pildă, „x” în loc de „ks”, la des invocații țari Alexandru, numele cărora e folosit curent în ortografie latină).

Sursa numeroaselor citate e indicată în paranteze drepte (în cadrul unor romane, povestiri și tratate), cu cifre romane specificând volumul, partea, capitolul (de la caz la caz, partea și capitolul, eventual numai capitolul); și în paranteze rotunde (mai ales la jurnale – prescurtat *J.* – și scrisori – prescurtat *S.*), cu notarea anului, lunii și zilei (de la caz la caz, luna și ziua, eventual numai ziua). În privința acestor citări, adecvate naturii studiului de față, ne consolăm cu observația lui G. Călinescu din articolul *Simțul critic* (1927): „Care este momentul cu adevărat estetic din activitatea criticului? Evident, *citatul*. A cita vrea să zică a izola ceea ce spiritul tău a creat din nou, dând fragmentului o valoare, recunoscându-l ca probabil produs al propriei fantezii.”

Geneza cărții de față datează din anii optzeci târzii ai secolului trecut. Ediția I, sub titlul *Romanul unei drame*, a apărut la Editura Univers, în 1991. Editura Teora a publicat ediția a II-a, în 1998: *Tolstoi. Romanul unei drame*. Ediția a III-a păstrează acest titlu. împreună cu *Dostoievski. Tragedia subteranei* și cu *Dostoievski și Tolstoi. Poveste cu doi necunoscuți* (ambele – ediția a III-a, în 2004), Editura Fundației Culturale Ideea Europeană îmi reeditează, astfel, tripticul consacrat lui Dostoievski și Tolstoi. Îi sunt recunoscător.

AFIRMAREA 1828-1863

Goethe: *Dichtung und Wahrheit*. Tocmai cu Goethe va fi comparat Tolstoi. Iar raportul dintre „poezie” și „adevăr” este problema noastră de competență. „Romanul unei vieți” le conține pe amândouă, adevărul și poezia: viața devine roman!

Ne întâmpină de la pornire osmoza realităților. Nu sunt două, ci chiar trei. Una – faptele. Alta – decantarea lor în amintiri. În fine – transferarea lor în artă. Stratul ultim e cel mai important. Dar arta („poezia”, „romanul”) amestecă autenticul și imaginarul, deplasează realul spre ipostaza lui ideală. Nu procedează însă la fel și rememorările? Nu introduc ele subiectivul în obiectiv? Nu filtrează anterioritatea prin ulterioritate? Și chiar faptele, de unde le luăm? În bună măsură, le reconstituim tot din urmele lăsate; care urme se greșesc pe sentimente, idei și... din nou artă. Să ne resemnăm în fața imposibilității disocierilor pure. Să acceptăm amestecurile. La un mare artist, totul e artă. Și viața îi devine roman. Așa și trebuie receptată: ca operă!

ÎNTÂI – VIAȚA. Lev Nikolaievici Tolstoi s-a născut la Iasnaia Poliana, în gubernia Tula, la 28 august (9 septembrie, după stil nou) 1828. Provenea din două familii nobiliare ilustre, chiar mai impunătoare – prin titluri, funcții și avere – pe linia maternă.

Străbunicul, prințul Serghei Feodorovici Volkonski, fusese general, participase la războiul de șapte ani; el a fost cel care obținuse Iasnaia Poliana pe numele soției sale. Bunicul, prințul Nikolai Sergheievici Volkonski, fusese un apropiat al Ecaterinei a II-a, și el general și încă și ambasador. Dar mai sus amintitele neclarități (benefice!) nu sunt puține în cazul lui Nikolai Sergheievici. O dată e povestea (în ce măsură pe deplin reală – în ce măsură inventată, inclusiv de către Tolstoi înflorită?!), povestea cu privire la Varenka Engelhardt, iubita lui Potiomkin, pe care Nikolai Sergheievici ar fi refuzat, și încă în termeni compromițători, s-o ia de nevastă; drept care ar fi fost îndepărtat la Arhanghelsk, ca voievod al orașului, iertat numai sub domnia lui Pavel I, în curând retrăgându-se totuși la Iasnaia Poliana. Rămas văduv după pierderea soției sale, prințesa Ekaterina Dmitrievna Trubețkaia, el a trăit încă multă vreme, în tovărășia unicei sale fiice, Maria. Figura și comportamentul lor a alimentat suprapunerea, în parte acceptată și în parte contestată de către exegeți, cu prințul N.A. Bolkonski și cu fiica lui, din *Război și pace*. „Dichtung und Wahrheit”...

Amestecul lor încurcă de la început socotelile clare și pe linia descendenței paterne. Căci o pierdută în neguri obârșie a fost, de bună seamă, inventată de către familia Tolstoi, spre a-și revendica neamul dintr-un anume Indros, venit pe la mijlocul secolului al XIV-lea de pe pământuri germanice în Cernigov, și al cărui strănepot ar fi dobândit la Moscova numele de Tolstoi. Așa se povestea în familie. Dar despre Piotr Andreievici Tolstoi, colaborator activ al lui Petru I, care a și obținut titlul de conte, s-a știut sigur. (El a pierdut acest titlu sub Ecaterina I; l-a redobândit abia nepotul, în timpul Elisabetei). Și s-au cunoscut succesivii descendenți: Ivan Petrovici, stră-străbunicul lui Lev, Andrei Ivanovici, străbunicul, Ilia Andreievici, bunicul, în fine tatăl său, Nikolai Ilici. A fost acreditată (și contestată) asemănarea lui I.A. Rostov din același roman al său cu unul dintre Tolstii reali.

Părinții viitorului scriitor au fost, așadar, contele Nikolai Ilici Tolstoi și prințesa Maria Nikolaievna Volkonskaia. Ei s-au căsătorit în 1822 și au avut cinci copii: Nikolai (1823), Serghei (1826), Dmitri (1827), Lev (1828) și Maria (1830), curând după nașterea căreia Maria Nikolaievna a murit.

După moartea mamei, Lev este educat de Feodor Ivanovici Rössel (cel care va dobândi existență literară sub numele de Karl Ivanovici Mauer). Îl supraveghează bunica, contesa Pelagheia Nikolaievna, născută prințesa Gorceakova, bunică reală transferată și ea în personaj „ideal”; mătușa Aleksandra Ilinicina, soția unui conte baltic, Osten-Saken, care din gelozie era cât pe-acți s-o omoare (altă poveste!); și, mai cu seamă „mătușica” Tanenka sau Toinette, adică Tatiana Aleksandrovna Ergolskaia, îndrăgostită de tată și fidelă pentru toată viața fiilor lui.

Familia se mută la Moscova, dar aici moare subit Nikolai Ilici – nu fără a lăsa în urmă zvonuri (nefdate) despre o misterioasă otrăvire. Tutore legal e numită sora defunctului, Aleksandra Ilinicina, dar influența principală va continua s-o exercite Ergolskaia; și noul educator, Prosper de Saint-Thomas, tot atât de neagreat de Lev ca și dublul său literar, Saint-Jérôme. „Mătușica” iubită – de fapt o rudă îndepărtată – se întoarce la Iasnaia Poliana cu copiii mai mici. Fratele mai mare, Nikolenka, ajunge student. După moartea Aleksandrei Ilinicina Osten-Saken, noul tutore legal al copiilor minori devine sora tatălui, Pelagheia Ilinicina Iușkova. Familia se mută la mătușă, începe perioada de câțiva ani din Kazan, în timpul căreia intră la universitate și Lev, întâi la orientalistă, apoi la drept, pe care îl abandonează însă de asemenea curând...

Opresc aici derularea faptelor nude, unele dintre care a trebuit deja să le interferez cu sensul ce le-a fost atribuit, cu sau fără temei. Reiau firul întâmplărilor prin stratul

AL DOILEA – AMINTIRILE. Prin ele Tolstoi își dublează, presupus fidel, vârsta incipientă.

La cincizeci de ani, în 1878, va voi să relateze *Viața mea*; nu va scrie însă decât *Primele amintiri*, titlu convențional atribuit în continuare acestui început de autobiografie. Într-adevăr, ea nu fixează decât cinci impresii din cea mai fragedă vârstă, primele de care autorul își aduce aminte, cu precizarea că nu mai știe în ce ordine cronologică au avut loc. „Nu știu nici măcar dacă unele din ele s-au depănat în vis ori s-au petrecut aievea.” Iată-le:

– E legat, nu-și poate slobozi mâinile, țipă, nu-l dezleagă nimeni. „...aceasta a fost prima și cea mai puternică impresie din viață. Și mi-a rămas în memorie nu țipătul, nu suferințele mele, ci complexitatea, caracterul contradictoriu al impresiei. Doresc libertate; ea nu stânjenește pe nimeni, dar pe mine mă chinuiește. Le e milă de mine, dar mă leagă, iar eu... eu sunt slab, ei – puternici.” Ce aparține în această mărturisire senzației dintâi și cât din ea să punem în seama obsesiilor târzii, retroactivate?! Oare interpretarea modifică impresia, oare faptul nu dobândește altă consistență prin sensul ce i se atribuie?!

– Stă într-o copaie, simte mirosul loțiunii cu care i se fricționează trupul, probabil din tărățe.

Numai aceste două amintiri le are până la 3-4 ani. Una spirituală și alta corporală – vom adăuga –, una fascinată de contradicțiile spiritului, alta îndrăgostită de echilibrul dintre corp și materia împrejmuitoare: târzie unitate a opuselor!

Următoarele datează de pe la 4-5 ani, puține, fiindcă până la cinci ani natura nu a existat pentru el. „Probabil că pentru a o vedea trebuie să te depărtezi de ea, iar eu eram chiar natura.” Un motiv suplimentar pentru a socoti a doua amintire mai autentică decât prima; dovada principală ne-o va furniza „copilăria” inventată. Urmează, deci:

– Amintirea despre „*Eremevna*”, gogorița cu care erau speriați copiii.

– O alta legată de preceptorul neamț Feodor Ivanovici; în schimb, niciuna despre dădace, mătuși, frați, soră, tată, odaia lui, jucării.

– Mutat jos, în camerele băieților mai mari, e pentru prima oară pătruns de „acel simțământ care se numește simțul datoriei, care se numește simțul crucii, pe care fiecare om e hotărât s-o poarte”; își dă seama „că am pierdut ireversibil nevinovăția și fericirea”; resimte viața ca „o problemă grea” Și adaosul târziu: va înțelege oare, și când va închide ochii, moartea sau viața viitoare ca pe „o problemă grea”?! (Cezura dintre vârste e aceea dintre „copilărie” și „adolescență”; dar conștiința „problemei grele” – tot o modernizare, cel puțin din perspectiva „tinereții”, dacă nu chiar din cea a maturității, prelungită până la cincizeci de ani.)

Mai trece un sfert de veac și în 1903, la șaptezeci și cinci de ani, Tolstoi începe, la rugămintea prietenului său P.I. Biriukov și pentru a susține prin note biografice ediția franceză a operelor sale complete – „să-mi compun în minte biografia”. Aceste *Amintiri* aveau să fie mai vaste, rămânând însă tot neterminate. Importante sunt observațiile din *Introducere*. La început și-a amintit partea bună a vieții, însă „contopind cu cele bune faptele întunecate, păcătoase din viața mea”. Sau, cum notează la 6 ianuarie 1903 în jurnal: „Acum trec prin chinurile iadului: îmi amintesc toată ticăloșia vieții mele de odinioară și amintirile acestea nu-mi dau pace și-mi otrăvesc viața. Se repetă, de obicei, faptul că individul nu reține după moartea sa amintirile. Ce fericire că e așa! [...] Da, e o mare fericire această distrugere a amintirii, cu ea nu s-ar putea trăi plăcut.” Chinuita viziune aparține bătrânului, și când privește păcatele tinereții. Dar memorialistul vede, în cei peste șaptezeci de ani ai săi, patru etape distincte: „cea fermecătoare, în special în comparație cu următoarea, perioada nevinovată, plină de bucurie, poetică, a copilăriei de până la paisprezece ani; apoi o a doua – îngrozitoare perioadă de douăzeci de ani, de grosolană destrăbălare, de înrobire a ambițiilor, orgoliilor și, în special, a senzualității; după aceea, o a treia perioadă – de 18 ani, de la căsătorie până la nașterea mea spirituală, care din punct de vedere lumesc ar putea fi numită morală, întrucât în acești optsprezece ani am trăit o viață corectă, cinstită, de familie, fără să mă dedau nici unui viciu blamat de opinia publică, dar toate interesele vieții s-au mărginit la grijile egoiste pentru familie, pentru sporirea avuției, pentru dobândirea succesului literar și pentru tot soiul de plăceri. Și, în sfârșit, o a patra perioadă de douăzeci de ani, în care trăiesc acum și în care nădăduiesc să mor, și din punctul de vedere al căreia văd întreaga semnificație a vieții trecute, și pe care n-aș vrea s-o schimb cu nimic, în afara acelor deprinderi păcătoase pe care mi le-am însușit în perioadele trecute.”

14+20+18+20=72. Din 1828 până în 1900. Vor mai urma 10 ani, care însă nu vor schimba periodizarea dorită: 14+20+18+30=82. Dintre aceștia, 14 buni, 20 răi, 18 neutri – dar cu un rău disimulat în aparentul bine de la suprafață – și 30 ai binelui redobândit și dobândit. Este schema „tolstoismului” prin prisma rupturii de la începutul anilor '80. Lev Nikolaievici recolorează „tolstoist” și antecedentele. „Dacă-mi dă Dumnezeu putere și viață, o asemenea istorie a vieții tuturor celor patru perioade, întru totul adevărată, aș dori eu să scriu. Cred că o astfel de biografie scrisă de mine, chiar cu o mulțime de neajunsuri, ar fi mai utilă oamenilor decât toată pălăvrăgeala mea artistică ce-mi umple cele douăzeci de volume de opere și cărora oamenii timpului nostru le atribuie o însemnătate nemeritată.” Își propune să povestească pe rând: fericita copilărie „care mă ademenește cu deosebire”; îngrozitorii douăzeci de ani următori, „fără să tănuiesc nimic”; a treia perioadă, „poate cea mai puțin interesantă”; și epoca „trezirii mele la adevăr, care mi-a dăruit clipe de supremă fericire și o liniște senină în fața morții care se apropie”. A recitat trilogia sa de debut, pe care o găsește atât de slabă și de nesinceră, încât regretă că a scris-o. Nici nu e de mirare „pentru că ideea mea nu fusese să scriu propria mea istorie, ci a prietenilor mei din copilărie, de unde a rezultat un amestec incoerent de evenimente și din copilăria mea și din a lor...” – în plus, aflându-se și sub influența a doi scriitori care-l impresionaseră puternic (Sterne și Töppfer). Îi displace, în special, *Adolescența* și *Tinerețea*, în care, „pe lângă amestecul incoerent de adevăr și născocire, mai este și nesinceritate”. „Nădăduiesc ca cele ce le voi scrie acum să fie mai bune și, în primul rând, mai folositoare celorlalți oameni.”

Tolstoismul condiționează valoarea de folos. Reținem obiecția dură față de o creație nefolositoare, prin limbuție, nesinceritate, amestec nearmonios de adevăr și imaginație, ca și informațiile cu privire la influențe și la amalgamarea propriei copilării cu cea a prietenilor. Dar ce adevăr lipsit de imaginație ne comunică aceste *Amintiri* în continuare?

Bunicul Volkonski: povestea cu Varenka Engelhardt, exilul la Arhanghelsk și apoi traiul la Iasnaia Poliana, până în preajma anului 1816, alături de fiica iubită, Maria, și doamna ei de companie, o franțuzoaică. Bunica Pelagheia Nikolaievna, soția bunicului Ilia Andreievici: cum îi spunea povestitorul orb Lev Stepanîci, înainte de somn, întâmplări din Șeherezada. Mătușa Aleksandra Ilinicina: nebunia din gelozie a soțului ei, contele Osten-Saken, și bătrânețea ei evlavioasă, din care în amintirea nepotului a stăruit mirosul ei acru, stătut. „Mătușica” Tatiana Aleksandrovna Ergolskaia, de fapt o rudă a bunicii: nu s-a măritat cu Nikolai Ilici, l-a cedat bogatei Maria Nikolaievna, dar s-a devotat copiilor lui, „a avut cea mai mare înrâurire asupra vieții mele”, „încă din copilărie m-a deprins cu desfătarea spirituală a iubirii”, „apoi tot ea mi-a dezvăluit farmecul unei vieți singuratice, tihnite”; oaza mântuitoare „după viața păcătoasă de la vecinii din Tula, cu joc de cărți, cu lăutari țigani, cu vânători și cu orgolii prostești...” (din a doua perioadă a vieții); căci „Tanenka” nu povățuia, nu dăscălea, era senină, duioasă, voioasă, iubitoare, se frământa doar lăuntric, dragostea ei se revărsa asupra tuturor, prezenți sau absenți, vii sau morți, și chiar asupra animalelor – potrivit cu Lao Zi, viața ei fiind bună pentru că nu cuprindea în ea nimic rău. „Ușor de spus, greu de făcut. Iar eu am cunoscut numai un singur om de acest fel.” [VI]

Și a mai fost unul, pe care nu l-a cunoscut. Avea doar un an și jumătate când mama și-a dat sfârșitul. Nu a rămas de la ea nici un portret; dar se și bucura că „în imaginația mea nu există decât chipul ei spiritual” [I]; în care totul e frumos și bun, ca, de altfel, în toate personajele copilăriei, de la tată până la vizitii. Mama îi spunea celui mai mic fiu al ei „*Mon petit Benjamin*”. „Mi-o închipuiam ca pe o ființă superioară, atât de pură și spiritualizată, încât deseori, în perioada mediană a vieții mele, în timpul luptei cu ispitele ce mă biruiau, mă rugam sufletului ei, cerându-i să mă ajute, și rugăciunea aceasta mă ajuta totdeauna.” [II] Adevăr sau imaginație? Imaginație despre răul perioadei a doua – și compensator, binele perioadei dintâi?

Dragostea pentru tată i s-a dezvăluit și ea abia după moartea lui. Pe preceptorul neamț Feodor Ivanovici Rössel l-a evocat în *Copilăria* sub numele de Karl Ivanîci. „Și povestea lui, și figura, și socotelile lui naive, toate, au fost chiar așa în realitate.” [VII] (Dar Nikolenka, ascultând acea năstrușnică poveste de viață, se întreba cât adevăr o fi cuprins...) Și, dintre slugi, pe Praskovia Ivanovna „am descris-o destul de veridic în *Copilăria*”. [VIII] În schimb, „proorocul smintit Grișa este un personaj inventat”. În orice caz, cu adevărul și cu invenția ei, cu supremul ei adevăr inventat, copilăria îi apare minunată, „gingașă, plină de viață, de poezie, de dragoste și de taină”. Amintirea de ansamblu din acea vreme e că toți oamenii sunt buni, îi vor lui numai binele – dezmiertându-l uneori „Lioverka, polobocelule”, fiindcă era foarte gras. Da, pe atunci, când nu putea să nu creadă „că toți oamenii de pe lume nu fac altceva decât să se bucure” – „era minunat”!

„Nu voi încerca să depăn toate amintirile mele fericite din copilărie, căci n-ar avea sfârșit.” Asta pe de o parte. Pe de alta: „Nu pot descrie întâmplările și stările mele sufletești în mod legat, întrucât nu-mi amintesc nici legătura dintre ele, nici succesiunea stărilor sufletești.” [VIII] Ba renunță la cronologie, ba spune că nu-i bine așa, cu cât înaintează în amintiri, cu atât e mai nehotărât asupra felului în care să le evoce – drept care „voi scrie așa cum îmi amintesc”. [IX] Îndată după această decizie urmează celebrul episod *Muntele Fanfaronov*. E un capitol inclus între *Frații* și *Fratele Serioja*, dovadă a observației anterioare că „nu mă pot smulge din copilărie”. Într-adevăr, între diferite evocări ale fraților săi Nikolai, Dmitri și Serghei (cum erau și cum învățau, pe care dintre ei îl stima, cu care era camarad și pe care îl iubea, cum aveau să împartă între ei averea moștenită, cum avea să

moară Mitenka de tuberculoză), revine la una dintre cele mai îndepărtate, mai dragi și mai de seamă amintiri, de pe vremea când Nikolenka avea 10-11 ani. „Turgheniev spunea pe bună dreptate despre el că-i lipseau doar defectele ce i-ar fi fost necesare pentru a fi scriitor. Și nu avea defectul principal ce-i trebuia pentru acest lucru: îi lipsea vanitatea, îi era complet indiferent ce cred oamenii despre el.” Avea, în schimb, un simț artistic foarte dezvoltat. Fraților lui mai mici (Lev n-avea pe atunci decât 4-5 ani) le povestește mai multe taine, una despre muntele Fanfaronov, pe care s-ar putea urca numai cine ar îndeplini anumite condiții, alta care „atunci când va fi descoperită, toți oamenii vor ajunge fericiți”; „această taină fusese scrisă de el pe o nuielușă verde, și nuielușa îngropată lângă drum, pe buza râpei de la Starîi Zakaz, în locul în care – căci va trebui undeva să mi se îngroape cadavrul – am cerut, în amintirea lui Nikolenka, să fiu îngropat.” Iată felul în care se înlănțuie imaginația cu adevărul. Rezultă un adevăr al imaginației și o imagine a adevărului. Îngemănarea lor e veche și nouă, provine de demult și e reactivată mereu. „Și la fel cum credeam atunci că există o nuielușă verde pe care stă scris ceea ce va trebui să nimicească tot răul din oameni și să le dea marea fericire, tot așa cred și acum că acest adevăr există și că va fi descoperit oamenilor, și că le va dărui ceea ce le făgăduiește”: să dispară bolile, supărările, neînțelegerile, să nu mai fie decât iubire între oameni!

Dar, în aceste *Amintiri*, în ultimul capitol, întrerupt, ni se povestește cum l-a pedepsit preceptorul Saint-Thomas, închizându-l în odaie și amenințându-l cu nuiua (scena cu Saint-Jérôme din *Adolescența*). „E foarte probabil ca tocmai acea întâmplare să fi fost cauza ororii și scârbei pe care le-am încercat toată viața față de orice soi de violență.”

Binele și răul: teza și antiteza. Laolaltă vor patrona ele căutarea adevărului. În căutarea adevărului pierdut se angajează și scriitorul în ceea ce suntem în drept să identificăm ca fiind stratul (cel mai important)

AL TREILEA – CREAȚIA. Cercetătorii vor disocia adevărul și poezia și în cadrul creației. Pentru cititor, însă, poezia apare transfigurată în adevărul suprem.

Familia Irteniev, din cărți, a fost modelată după familia Isleniev, din viață. Tatăl prietenului său din copilărie e prototipul tatălui din *Copilăria*. Nikolenka însuși e faptic un altul; prin trăiri e însă el, Lioușka, sau dublul său, unul care îi retrăiește experiențele. Prima carte din ceea ce ar fi trebuit să fie nu o trilogie, ci o tetralogie, zugrăvește Paradisul. Ordinea e – și ar fi ajuns prin ultima parte, nescrisă – inversă celei dantești, întru totul în spiritul în care autorul jurnalului și al rememorărilor și-a receptat fazele apropierei de maturitate. Fiecare din cele trei cărți ce ne stau la dispoziție cuprinde câte un capitol care repetă titlul de ansamblu, de bună seamă pentru a explicita dominantă sufletească.

Copilăria [XV]: „Fericită, fericită și irecuperabilă vreme a copilăriei! Cum să nu iubești și să nu dezmierzi amintirile ei? Aceste amintiri îmi împrăspătează și îmi înalță sufletul și-mi slujesc drept izvor al celor mai bune desfătări.” „Se vor întoarce, oare, vreodată acea prospețime, lipsă de griji, nevoie de dragoste și forță a credinței pe care le ai în copilărie? Ce perioadă poate fi mai bună decât aceea în care singurii stimuli în viață sunt două dintre cele mai frumoase virtuți – vioșia nevinovată și nemărginita nevoie de dragoste?”

Adolescența [XIX]: caracterizată prin „neconcordanța dintre situația omului și acțiunea sa morală”, când omul se află însingurat, caută să întemeieze o viață morală pe limpezimea unor probleme abstracte, pe care nici nu le pricepe și care nici nu îl pot mântui. „Jalnic și derizoriu resort al acțiunii morale e mintea omului!”

Tinerețea [XXXII]: „visam dragoste și fericire”. „Și tot singur eram și tot mi se părea că natura, în măreția ei tainică și cercul luminos al lumii ce te atrăgea spre el, oprit nu se știe pentru ce într-un punct înalt nedefinit al cerului de un albastru pal, laolaltă pretutindeni cu spațiul de necuprins ce părea să umple cu sine totul, și eu, un vierme neînsemnat, murdărit deja de toate măruntele patimi

omenești, dar cu toată forța de necuprins a imaginației și a dragostei, mi se părea, așadar, în acele minute, că natura și luna și eu eram, cu toții, unul și același.”

Paradisul, paradisul pierdut, paradisul necesar și imposibil de regăsit (decât prin clipe de sublim): o poveste a căderii în păcat și a neîncetatei tentative de a se lepăda de păcat, prin inteligență (încercare din capul locului ratată), prin natură (oferind șansa reșezării în lume), prin dragoste (echivalentă cu moralitatea, singura capabilă de a ne salva) – oare nu e prefigurată în acest triptic de început întregul tolstoism ce avea să urmeze?!

Copilăria e mereu privită de Tolstoi ca o insulă a fericirii, pe care neprihăniții ei locuitori încă nu o știu asaltată de valurile dezlănțuite. Alți scriitori vor contesta această reprezentare, invocând o proprie experiență de început, bătută de angoase sau erodată de nedreptăți. Dar la Tolstoi paradisul metafizic e social întemeiat. Lumea lui e nobilă, la propriu și la figurat, într-o variantă patriarhală care îi ferește și crede că-i ferește pe toți cei aflați în securitate în lăuntru cetății (= insulei = oazei). Câteva persoane străjuiesc și asigură această lume bună, a iubirii atotcuprinzătoare. O lume a visului, totodată, într-un sens și propriu, și unul visător transfigurat de ceața amintirii înnobilitoare.

„Atât de multe amintiri ale trecutului se ivesc atunci când te străduiești să reînvi în închipuire trăsăturile unei ființe iubite, încât, prin amintiri, le vezi tulburi, ca prin lacrimi.” Închipuire, așadar, cu *maman* ca primă sursă și principală beneficiară a dragostei. Lev nu-și amintea mama reală prea de timpuriu dispărută; a trebuit să reînvie în închipuire trăsăturile mamei ideale. *Copilăria* e prinsă într-o rimă esențială. În primul capitol: „I-am zis [învățătorului Karl Ivanîci – n.n.] că plâng, fiindcă am visat urât, de parcă *maman* murise și o duceam la groapă. Toate acestea le inventasem, pentru că, hotărât, nu-mi aminteam ce visasem în noaptea aceea; când însă Karl Ivanîci, mișcat de spusele mele, a început să mă mângâie și să mă liniștească, mi s-a părut că visasem chiar visul acela îngrozitor; și lacrimile au început să-mi curgă, acum însă din altă cauză.” Visul devine efectivă realitate – artistic inventată în *Ultimele amintiri triste* [XXVIII], care încheie cartea. *Maman* a murit, a fost înmormântată. „Întreaga ei viață fusese numai curată iubire dezinteresată și dăruire de sine.” „Ea a săvârșit cea mai bună și mai măreață faptă din viața aceasta – a murit fără părere de rău și teamă.”

Mama străjuiește universul fericit al copilăriei. Cu moartea ei se încheie copilăria, fericirea. Cât timp trăiește, persistă și una, și cealaltă; deci, despărțirea de ea, când cu prima plecare la Moscova, reprezintă prima breșă în paradis. De atunci, de la încă trecătoarea despărțire, copilul se miră cum de reține toate chipurile servitorilor, „în schimb, fața și atitudinea lui *maman* îmi lunecă din închipuire cu desăvârșire” [XIV] (precum în viața povestitorului). Una din figurile cele mai memorabile din carte este Natalia Savișna. „De atunci, așa cum îmi amintesc de mine, mi-o amintesc și pe Natalia Savișna, dragostea și alinările ei...” „Mă obișnuisem într-atât cu dragostea ei duioasă și neprecupețită față de noi, încât nici nu-mi puteam închipui că ar putea fi altfel...” [XIII]

Camerista Natalia Savișna, ca și învățătorul Karl Ivanîci, au avut prototipuri reale. Nerodul cu mintea rătăcită și cu darul prezicerii, „smintitul fericit Grișa”, a fost inventat. Realul și imaginarul s-au amestecat în persoana prințesei Kornakova, a prințului Ivan Ivanîci, a Ivinilor. Asemănări și deosebiri or fi între prima dragoste din carte și prima din viață, pentru Sonecika Valahina și Sonia Kolohina. O fi fost și balul, și mazurca: „În dragoste trădam pentru prima oară în viață și tot pentru prima oară încercam dulceața acestui simțământ.” [XXIII] Și au existat, fără îndoială, vânatoarea, lecțiile, versurile, jocurile. Cât de identic au existat? „Dacă am sta să chibzuim bine, n-ar mai fi nici un joc. Dar dacă jocul n-ar mai exista, ce-ar mai rămâne atunci?” [VIII] Ce ar mai rămâne, oare, dacă arta n-ar mai exista?

Povestea lui Karl Ivanîci străbate trei capitole din *Adolescența* [VIII-X]. Realul însuși s-ar putea să fi fost inventat – în viața lui Tolstoi și în a preceptorului ei neamț, vreau să zic. La antipodul bunului Karl Ivanîci se află Saint-Jérôme, cel care își încheie elevul în odaia slujnicilor, înainte de a

fi judecat de contesa bunică și, mult mai blând, de *papa*. Prevestirea simbolică a trecerii într-o viață mai dură o oferă (eroului și cititorilor) furtuna din călătoria spre Moscova. Natura dezlănțuită dar mai cu seamă cerșetorul murdar, zdrențuit, nerod, care apare pe neașteptate din zloată, accentuează „sentimentul neliniștitor, al tristeții și spaimei”. Și chiar dacă, apoi, „sufletul meu zâmbește asemeni naturii înveselite, reîmprospătate” [II], încercările sufletești nu conțin să se înmulțească. Prin Katenka află Nikolenka diferența dintre săraci și bogați. Iar adolescența lui începe cu recunoașterea „că nu numai noi, adică familia noastră, trăim pe lume, că nu toate interesele se învârtesc în jurul nostru, ci că mai există și o altă viață, a unor oameni care nu au nimic comun cu noi, care nu se interesează de noi, ba chiar nici n-au habar de existența noastră”. [III] Dar, atunci, de ce se preocupă, cum trăiesc, cum își cresc copiii? *Adolescența* se aventurează în căutarea răspunsului. Prin slujnica Mașa, descoperă femeia, râvnită deocamdată de fratele mai mare. Prin Volodia se apropie de Katenka și Liubocika, și mai ales de Dmitri Nehliudov. După ce cunoaște *Eclipsa* [XIV] și *Ura* [XVII], e frământat de *Gânduri* [XXVI] și de identificarea unui *Eu* [XXIV]; în timpul pregătirii pentru studenție și, corespunzător, pentru depășirea adolescenței, ajunge la un *Început de prietenie* [XXVII] cu prințul Nehliudov, nume predestinat pentru numeroase metamorfoze artistice. „Ai o rară, o uimitoare însușire: sinceritatea” – zice Nehliudov. „Da, spun totdeauna tocmai acele lucruri pe care mi-e rușine să le mărturisesc, încuviințai eu, dar numai celor în care am încredere.” *Adolescența* se termină cu astfel de discuții. Ele se află „sub influența speranței”, fapt ce prevestește o altă etapă: „În tinerețe, toate forțele spirituale sunt orientate spre viitor...” [XXVII]

Tinerețea însumează aproape tot atâtea pagini ca primele două cărți, deși reprezintă doar o primă parte din proiectata descriere a vârstei premergătoare maturității. Această vârstă, convențional numită „tinerețe”, corespunde perioadei universitare, din momentul în care Nikolai Irteniev se pregătește pentru examenele de admitere – aproape de sfârșitul vârstei de 16 ani – și până la abandonarea studiilor (capitolul ultim, *Am picat*). Tolstoi transpune în povestire multe date din propria sa experiență din Kazan. Dar, din nou, nu urmărim scrupulos identitatea similitudinilor, vizibile cu ochiul liber. În plan factual, Nikolai își adâncește prietenia cu „*minunatul Mitea*”, intră în cercul lui, spre a-i cunoaște familia, se duce cu Dmitri la conacul Nehliudovilor, unde participă la discuții și se dumirește asupra vieții de societate și a locului său în ea. De fapt, și după ce dă examenele de istorie, matematică și latină, și ajunge, în noul său mundir studentesc, „om mare”, tot viața de societate îl atrage, inclusiv în contactele cu noii săi colegi, proveniți nu numai din nobilime, ci și din mediile intermediare; tot așa la restaurantul la care se duce pentru a-și sărbători succesul, petrecere soldată cu o stupidă ceartă; sau în vizitele succesive pe care le face la Valahinii, Kornakovii, Ivinii și la prințul Ivan Ivanovici; sau în relațiile sale cu *papa*, care ba pierde bani mulți la jocul de cărți, ba se căsătorește cu Avdotia Vasilievna Epifanova; sau în lecturile sale din Dumas, Sue și Paul de Kock. Nu atât întâmplările, mai multe și mai variate decât anterior, definesc însă tinerețea personajului central, cât frământările sufletești, căutările spirituale. Ele domină ultima parte a trilogiei și au cu deosebire caracter autobiografic.

Tinerețea începe, aflăm din primele pagini ale cărții, când Nikolai ajunge să-și facă „planuri strălucite ale unui viitor activ și moral”. În mintea acestui tânăr cu înfățișare nearistocratică („aveam o față ca de țărănoi, iar mâinile și labele picioarelor, mari, așijderea...”) se revarsă convingerea „că menirea omului e năzuința lui către desăvârșire morală și că această desăvârșire e perpetuă...”. Capitolul *Vise* (III) le detaliază pe acestea sub forma a patru simțăminte. Primul: „iubirea față de *ea*, față de o femeie imaginară la care visam tot timpul într-unul și același fel și pe care mă așteptam clipă de clipă s-o întâlnesc undeva”. „Cel de al doilea simțământ era iubirea iubirii.” Al treilea: speranța că se va întâmpla ceva neobișnuit, o fericire deșartă, că va ajunge pe negândite bogat, celebru etc. „Așteptam fără răgaz să începă, pentru a realiza tot ce-și poate dori un om și mă grăbeam

pretutindeni, gândind că: uite, acum *începe*, tocmai acolo unde nu sunt eu.” „Cel de al patrulea și cel mai însemnat simțământ era scârba față de mine însumi și căința, dar o căință atât de contopită cu speranța de fericire, încât nu conținea nici umbră de tristețe. [...] Această voce a căinței și a dorinței pătimeașe de perfecțiune au și fost principala mea nouă stare sufletească din acea perioadă a dezvoltării mele...”

Iată, dar, visele care îl întovărășesc pe erou (oare nu și pe autor?!) în răstimpul considerat „a fi cotitura de la adolescență spre începutul tinereții”. Dar nici o ființă omenească la nici o vârstă nu e lipsită de „această binefăcătoare și liniștitoare capacitate de a visa”. „Sunt convins că, dacă îmi va fi dat să trăiesc până la adânci bătrâneți, și această povestire a mea îmi va ajunge vârsta din urmă, bătrân de șaptezeci de ani fiind voi visa imposibil de copilărește, la fel ca acum.” Bănuie autorul cât adevăr prevestește în această mărturisire, cât de exact intuiește stările sufletești târzii, mai ales împletirea visătoare, generoasă, dar neliniștită, dintre vocea căinței și starea de perfecțiune?!

Încă de acum Tolstoi atribuie, însă, personajului său propria-i dualitate sfâșietoare. Irteniev vrea să iubească și să fie iubit, să obțină reușite și onoruri, adică (în reluarea din capitolul intitulat ca și cartea întreagă) „visam dragoste și fericire”. În același timp, el, Nikolai, decide, „să-mi scriu pe toată viața lista obligațiilor și ocupațiilor, să expun pe hârtie scopul vieții mele și regulile după care să acționez totdeauna, fără abatere, încă de pe acum”. [IV] Și tot el, Nikolai, și-a „împărțit obligațiile pe trei categorii: obligații față de mine însumi, față de cei apropiați și față de Dumnezeu...”. [V] Două ore mai târziu se spovedește, crede că a scăpat de vicii, își aduce aminte de unul pe care l-a trăit, face o vizită la mănăstire pentru a-și completa spovedania, la întoarcere se făleşte cu isprava sa în fața bătrânului birjar, care însă îi răspunde: „De, boierule, asta-i treabă boierească” [VIII]...

Remușcarea pentru păcatele săvârșite dobândește o coloratură socială. „Când [...] întâlneam țărani sau țărănci la muncă, deși *oamenii simpli* nu existau pentru mine, încercam întotdeauna o tulburare puternică, inconștientă și căutam să nu fiu zărit de ei.” [XXXII] În schimb, atitudinea în și față de propriul său mediu este direct ironizată. El, Nikolenka, obișnuia să împartă oamenii în *comme il faut* și *comme il ne faut pas*. Oamenii respectați, *comme il faut*, cunosc perfect și mai ales pronunță perfect franceza, au unghiile curate, îngrijite, se pricep să se încline, să danseze, să converseze, arată nepăsare față de tot, arborează un plectis elegant, disprețuitor etc. „*Comme il faut* era pentru mine nu numai un mare merit, o însușire minunată, o perfecțiune la care năzuiam să ajung, ci și o condiție necesară a existenței, fără de care era cu neputință și fericirea, și gloria, și orice lucru bun pe lume.” „Principalul rău consta în convingerea că a fi *comme il faut* însemna să ocupi o poziție de sine stătătoare în societate, că omul nu trebuie să se străduiască să devină nici slujbaș, nici vizitiu, nici soldat ori savant dacă este *comme il faut*...” [XXXI] Meditația trimite la mușcătoare descrieri ulterioare la adresa unei aristocrații încremenite în forme golite de sens; după cum vitriolante denunțări și denunțări de sine ulterioare conțin și unele dintre micile povești despre presupusele „trei feluri de dragoste: 1Dragostea frumoasă, 2Dragostea devotată și 3Dragostea activă.” [XXIV] De pildă, povestește o istorioară cu privire la soția care își tiraniza soțul cu o devoțiune pe cât de mincinoasă, tot pe atât de egoistă...

Tinerețea relatează o deschidere către lume, în care și lumea cunoscută e meschină, și cel care o cunoaște e meschin. Tolstoi avea să-și suspecteze descrierea de nesinceritate. Până una-alta, Nikolai Irteniev se suspectează de nesinceritate. El tatonează răul din jur și din el, pentru a găsi expierea. Cele trei categorii de „obligații” au o menire purificatoare. La sfârșit, după ce a „picat” la examen, se hotărăște să scrie noi reguli de conduită, „ferm convins că nu voi mai face nimic rău, niciodată”, că „nu-mi voi irosi zadarnic nici o clipă și nu-mi voi călca regulile”. După care nu mai urmează decât o frază de încheiere: „Dacă acest elan moral a durat multă vreme, în ce s-a manifestat și ce temelii noi a oferit el dezvoltării mele morale, toate acestea le voi istorisi în următoarea, mai fericită, jumătate a

tinereții mele.” Promisiunea n-a fost onorată; decât prin descrierea altor tinereți, fericite și nefericite, bogate în elanuri și prăbușiri morale.

* * *

E momentul să ne întoarcem însă la tinerețea autorului. Căci ne-am permis, de dragul relativei sincronii tematice, o crasă desincronizare în timp. Am procedat astfel pentru întâia, nu însă și pentru ultima oară. Dacă faptele și mai ales trăirile unei perioade de viață a scriitorului trec în arta lui, acest lucru se întâmplă de obicei cu anumită întârziere. Uneori vom trage arta, ulterior scrisă, spre împrejurările de viață în care a fost trăită, măcar la nivel de pre-text; alteori vom discuta-o în răstimpul elaborării, din cauza încărcăturii suplimentare de idei pe care a dobândit-o comparativ cu temeiul ei real. Trilogia e numită deseori, întrucâtva abuziv, în bună măsură îndreptățit – „autobiografică”. Câtimea de îndreptățire ne-a și îndemnat s-o inserăm (ca pe un al treilea strat) în biografie. Revenim acum la propriu-zisa viață. O continuăm acolo unde am întrerupt-o – și unde joncțiunea unei tinereți cu o alta ni se dezvăluie cel mai deplin!

...Lev are 13 ani împliniți când se mută cu familia la Kazan, la mătușa Iușkova. Fratele său Nikolai e student la Universitatea din Kazan; peste doi ani obține același statut Serghei și Dmitri. La timpul potrivit și Lev se înscrie la universitate. După un șir de examene cu rezultate variabile, reușite și eșecuri, apoi după o reexaminare, este admis în anul întâi la secția arabă și turcă a facultății de filosofie. Are 16 ani. A trecut de vârsta periculoasă, fixată ulterior între 13 și 15 ani. La 14 ani i s-a trezit pornirea erotică. Va mărturisi mult mai târziu „prima cădere”, când frații l-au dus la o casă de toleranță. (Mai curând, *Din însemnările unui marcher* va cuprinde o trimitere de acest fel, cu nemărturisit caracter autobiografic.) Va aminti, tot la bătrânețe, despre atmosfera imorală din casa Iușkov. Frații se mută într-o locuință separată. Participă la serate, baluri, întâlniri ale nobilimii locale. Lev e colțuros, timid. Nedisciplinat ca student, își susține examenele mai des prost decât bine, sau nu se prezintă deloc la ele, motiv pentru care repetă anul întâi. Curând el se transferă la facultatea de drept. Între timp (în acord cu porecla ce i se dăduse mai demult: „Filosoful”), îl pasionează lecturile și meditațiile. Atracția pentru filosofie o va relata la începutul părții a doua, neterminată, din *Tinerețea*. Își va aduce aminte, cu acel prilej, și de prima sa operă efectivă, un fragment speculativ din vara lui '45, petrecută la Iasnaia Poliana. Pasajul începe cu următoarele cuvinte: „Dacă omul n-ar dori, nici n-ar exista omul.” Preceptului „Cogito, ergo sum”, îi opune „Volo, ergo sum”. Asupra adolescentului știm că a avut o influență „enormă” istoria biblică a lui Iosif, poveștile și bîlinele rusești, iar un efect „mare” – câteva întâmplări din 1001 de noapți și versurile lui Pușkin despre Napoleon. Acum, în plină tinerețe, citește Voltaire, Pascal, Rousseau, apoi Hegel. Din Kazan corespundează (în franceză) cu Tatiana Ergolskaia. Reîntâlnindu-se la Iasnaia, aceasta îl muștră pentru starea lui de spirit exaltat „filosofică” lipsită de sens practic. Vor trece doar câțiva ani până să recunoască și el îndreptățirea sfatului „mătușii”. Deocamdată își împarte timpul între lecturi și discuții, gânduri și stări de visare poetice, dar și numeroase reuniuni mondene. Istoria iubirii fratelui Serghei pentru o anume Varvara Andreievna va rodi, într-o vreme, în nuvela *După bal*. În '46 se repetă istoria cu examenele, de astă dată la disciplinele cerute la științele juridice. Sub impulsul slujbei militare a lui Nikolai, apare ideea ca și el să se mute în Caucaz. În timpul verii îi comunică însă aceluiasi frate că se ocupă serios de gospodăria de la Iasnaia Poliana. Aici citește pentru întâia oară *Evgheni Oneghin*. Ca student, dă în '47 examenele pentru anul al doilea. Tot acum, frații și sora lui întocmesc „Actul de împărțire” al domeniilor moștenite. Lev cere Iasnaia Poliana, moșie ce aduce veniturile cele mai mici. De aceea, pe lângă alte câteva sate (cu, în total, 330 „suflete” de sex masculin), Nikolai și Serghei îi oferă și o compensație bănească. Anul este însă important nu numai și nu atât din cauza acestei legiferări a independenței. Din motive de sănătate și împrejurări casnice, Lev cere eliberarea din studenție.

Universitatea îi satisface dorința. Bătrân, va explica hotărârea sa prin plecarea fratelui Nikolai în Caucaz și lectura din Montesquieu, care i-a deschis noi orizonturi ale muncii intelectuale de sine stătătoare. (Tot acum citește Gogol, Rousseau, *Faust*. O mărturisire târzie enumeră și ea cărțile care au avut asupra lui o influență puternică între 14 și 20 de ani: *Predica de pe munte*, textele lui Rousseau, Pușkin, Gogol, Lermontov, Turgheniev, Schiller, Sterne ș.a. – cu calificarea înrâuririi: „uriașă”, „foarte mare” sau „mare”.) După terminarea universității, frații săi Serghei și Dmitri părăsesc de asemenea Kazanul. Și el pleacă la Iasnaia. Se ocupă de acțiuni de binefacere în rândul țăranilor iobagi, fără să primească vreo satisfacție (își va prelucra experiența în mai multe redactări ale scrierilor ulterioare).

Dar dobândirea independenței, pe lângă aspectele materiale și sociale, se întrecește în plan spiritual. 1847 e anul în care Tolstoi începe să-și scrie jurnalul. Întâi își notează îndatoririle de lucru, pe ore, adăugând îndeplinirea sau neîndeplinirea lor. Din martie, adică încă la Kazan, începe jurnalul propriu-zis. Îl continuă până în iunie, până după întoarcerea la Iasnaia. Între ianuarie și mai își notează și o serie de *Reguli*, împărțite în: reguli pentru dezvoltarea voinței (pe grupe și subgrupe), a memoriei, a activității și capacității mentale, pentru dezvoltarea simțurilor superioare și distrugerea simțurilor inferioare, adică a dezvoltării simțurilor iubirii și anihilarea simțului iubirii de sine etc.

Să spicuim însă din debutul mării aventuri spirituale pe care o va constitui *Jurnalul*. Primul text începe insolit, relatând despre contractarea unei gonoree, pentru care a fost internat la clinică. Aici nu-l deranjează nimeni, se poate gândi în singurătate la tot ce-i „de fapt consecință a unei pervertiri sufletești timpurii” și la „tot ceea ce este conform cu însușirea principală a omului – cu rațiunea...”, rațiune care va trebui adusă în concordanță „cu societatea oamenilor”. „E mai ușor să scrii zece volume de filosofie decât să aplici un principiu, oricare ar fi el, în practică.” (17 III) Stabilește câteva reguli de comportament: „1) Îndeplinește neapărat ceea ce ți-ai propus să îndeplinești, orice s-ar întâmpla. 2) Ceea ce îndeplinești, îndeplinește bine. 3) Nu te informa niciodată din carte, dacă ai uitat ceva, ci străduiește-te să-ți amintești singur. 4) Silește-ți permanent mintea să lucreze cu toată forța de care e capabilă. 5) Citește și gândește întotdeauna cu glas tare. 6) Nu te jena să spui oamenilor care te deranjează că te deranjează...” (24 III) Jurnalul îl ține pentru „dezvoltarea capacităților” și spre a judeca „mersul acestei dezvoltări” (7 IV), de care totuși este „extrem de nemulțumit”: „Cu cât avansezi în propria-ți perfecționare, cu atât mai mult îți vezi neajunsurile...” (8 IV) „Dacă trecerea de la clinică acasă a putut exercita asupra mea o asemenea influență, ce influență va avea atunci asupra mea trecerea de la viața de student la viața de moșier?” Tot atunci, fixează scopul vieții la țară pentru următorii doi ani. Enumeră, în acest sens, ce va trebui să studieze: științele juridice, medicina practică și parțial teoretică, limbile franceză, rusă, germană, engleză, italiană și latină, agricultura, istoria, geografia și statistica, muzica și pictura, anumite cunoștințe din domeniul științelor naturii; să alcătuiască lucrări din toate domeniile pe care le va studia, plus „să scriu regulile”. (17 IV) Pe acestea le reduce a doua zi la „doar o singură regulă: *Îndeplinește tot ceea ce ai hotărât să fie îndeplinit*”, adăugând imediat: „Nu am respectat regula.” Peste câteva zile pleacă de la Kazan la Iasnaia Poliana. După aproape două luni reia jurnalul cu două prilejuri. „Vai, greu îi mai e omului să dezvolte binele din sine însuși, atunci când nu cunoaște decât influența răului.” (14 VI) „Voi ajunge oare vreodată să nu depind de nici un fel de împrejurări din afară?” Pentru aceasta își impune ca regulă să privească „societatea femeilor ca pe o neplăcere necesară în viața socială”. Căci voluptatea, moliciunea, superficialitatea și multe alte vicii le produc femeile, din cauza lor bărbații pierd simțul înăscut al curajului, al tăriei, al cumpătării, al dreptății. „Femeia este mai receptivă decât bărbatul, de aceea în veacurile virtuții femeile erau mai bune decât noi, dar acum, în veacul nostru dezmățat și vicios, ele sunt mai rele decât noi.” (16 VI) Cu această notație jurnalul e întrerupt – și va fi reluat exact după trei ani.

Șochează la parcurgerea primelor însemnări identitatea obsesiilor cu ceea ce avea să ne obișnuiască bătrânul Tolstoi. Spectaculoasa „ruptură” va fi deci inserată într-o certă continuitate. Un

mare scriitor are un fel de a fi bine definit din capul locului, pe care îl detaliază sau aprofundează în continuare; iar dacă îl schimbă, produce modificarea însăși conform datelor lui predeterminate. Cu cât mai mare e un scriitor, cu atât mai tare este și miezul căutărilor lui. În extrem, el poate fi și monomaniac. La Tolstoi, „mania” este și rămâne perfecționarea morală. Între viciile presupuse și virtuțile urmărite își amenajează arcul său voltaic – cu maximale tensiuni și scânteii orbitoare!

Ce face Tolstoi în cei trei ani în care nu-și scrie jurnalul? Despre primul an nu se știe mai nimic. Desfășoară la Iasnaia o activitate gospodărească și trăiește, probabil, eșecuri asemănătoare celor pe care le va descrie în primele redactări ale *Romanului unui moșier rus* și în *Dimineața unui moșier*. Apoi pleacă la Moscova, unde duce o existență dezordonată, lipsită de scop și preocupări. Nemulțumit de viața sa superficială, visează întoarcerea la țară. Dar la începutul lui '49 se duce la Petersburg. Acolo ia câteva hotărâri și mai neașteptate. Îi comunică fratelui Serghei intenția de a se stabili la Petersburg într-o slujbă publică. „Știu că n-ai să crezi cu nici un chip că eu m-am schimbat, vei spune: «asta se petrece pentru a 20-a oară și din tine tot nimic nu se alege, flăcău flușturistic»; nu, m-am transformat acum cu totul altfel decât mă schimbam odinioară...” „Principalul e că, în momentul de față, sunt pe deplin convins că din speculații filosofice nu se poate trăi și că trebuie trăit pozitiv, cu alte cuvinte, să fii un om practic. Este un mare pas și o mare schimbare, așa ceva nu mi s-a mai întâmplat niciodată.” (13 II) Și, în același spirit, „mătușii iubite” Tatiana Ergolskaia, la sfârșitul lunii: „...resimt o mare transformare; nu mai sunt în acea stare de spirit filosofic exaltată, pentru care m-ați certat de atâtea ori la *Iasnaia*, și recunosc mai mult decât oricând îndreptățirea sfaturilor dumneavoastră în toate privințele.” Tolstoi dă examene la facultatea de științe juridice a Universității din Petersburg, reușește la două materii, pe parcurs se răzgândește, vrea să intre în armată și să ia parte la campania din Ungaria, dar se întoarce, prin Moscova, la Iasnaia Poliana. Deschide la conacul lui o școală pentru copiii de țărani. Se angajează funcționar într-o cancelarie din Tula. Se duce deseori în centrul de gubernie. Ascultă coruri țigănești, participă la baluri și vânători. Se îndeletnicește cu muzica. Citește. Discută cu „mătușica”.

Își reia jurnalul, dar numai pentru cinci zile. Notează câteva rosturi ale întocmirii unui jurnal: „este totuși o ocupație plăcută” pentru a deosebi fleacurile de ideile care chiar sunt importante, pentru a-ți fixa „toate ocupațiile dinainte” și „acele prescripții care țin de timp și de loc: unde și cât să stai, când și cu ce să mă ocup”. „Ultimii trei ani, pe care i-am petrecut într-un mod atât de dezordonat, mi se par uneori foarte amuzanți, poetici și în parte foarte folositori; mă voi strădui să mi-i reamintesc și să-i descriu cât mai sincer și mai amănunțit.” (14 VI) Acest din urmă „rost al jurnalului” prevestește începutul activității artistice propriu-zise. Mai aflăm că „atunci când mă aflu într-o stare de apatie, orice operă filosofică mă îndeamnă la activitate – acum îl citesc pe Montesquieu”. În aceeași zi reține noi „reguli” – „generale”, „pentru domeniul muzicii” și „în domeniul gospodăriei”; inserează în caiet câteva *Însemnări* autobiografice despre „situația tânărului din lumea bună moscovită”. (17 VI) Își planifică și timpul: „5-8 gospodărie și cugetări despre muzică, 8-10 lectură, 10-12 de scris cugetări despre muzică, 12-6 odihnă, 6-8 muzică, 8-10 gospodărie.” (19 VI)

În decembrie se duce la Moscova unde își continuă jurnalul. Motivele se repetă: e orgolios, duce o viață dezvățată („trăiesc exact ca vitele”), se îmbată, pierde la jocul de cărți, situația financiară îi ajunge într-o totală dezordine, iar la conac a avut loc un incendiu (în octombrie). De aici regulile pe care încearcă să și le impună: „să nu mă îmbăt”, „să-mi aleg situații dificile”, „să nu trec permanent conversația din franceză în rusă și din rusă în franceză”, „să încerc pe concret” dacă într-adevăr „patima jocului m-a părăsit”, „să nu citesc romane”. Dar și o prescripție de alt ordin: „Dimineața să scriu povestirea...” (29 XII) Aflasem mai demult despre ce este vorba: deși foarte ocupat cu treburi la Moscova, „dacă voi avea timp liber, voi scrie o povestire din viața țiganilor”. (8 XII) Între aceste două date se situează prima încercare literară a lui Tolstoi. Povestirea n-a fost terminată, manuscrisul

nu s-a păstrat. Debutul literar, fie chiar numai pentru sine, a avut însă loc.

Scrisorile trimise în franțuzește „mătușii” Tatiana Aleksandrovna, descriu, de altfel, câteva istorii moscovite. Într-una din ele expune o versiune – ulterior infirmată – a asasinării amantei dramaturgului Suhovo-Kobîlin. (7 XII) Alta povestește regizarea unei căsătorii fictive de către un prinț dornic să pună mâna pe zestrea unei negustorese bogate. (11 XII)

La sfârșit de lună și de an pleacă de la Moscova, se oprește la Tula și Pokrovskoe (pentru a-l revedea pe fratele său Nikolai, sosit în concediu din armată), apoi iar la Tula (unde pierde la joc o sumă importantă) și la Iasnaia Poliana. Curând se întoarce însă la Moscova și se cufundă iarăși în viața de societate. Ergolskaia îl imploră să înfrângă patima jocului. Jurnalul acestor prime luni din anul '51, scris la Iasnaia, Moscova sau Pirogovo (moșia fratelui Serghei) se învârtă în jurul acelorași patimi și reguli: „Cele două patimi principale pe care le-am observat la mine sunt patima jocului și vanitatea...” (20 III) Dar aceasta din urmă îmbracă diverse forme. De aceea trebuie să fie mereu vigilent cu sine. După consemnarea fiecărui lucru pe care l-a făcut sau n-a reușit să-l facă într-o zi, notează între paranteze o apreciere dezonorantă: lene, lașitate, obiceiul de a contrazice, lipsă de energie, alintare, minciună, neatenție, dorință de evidențiere, slăbiciune de caracter. (21 III) Lista continuă, în alte zile, cu îngâmfare, înfumurare, necugetare, post netemeinic și distrat, scâlămbăială, „*prea puțină fierté*” și „*pofta lascive*”, pripeală, nehotărâre, nesăbuință, nestatornicie, înșelare de sine, confuzie, imitație – și iarăși lene, lene, lene sau: „scârbos, scârbos și scârbos mi-am petrecut toată ziua...” (12 III) Își face o vină constantă din jocul de cărți, pe care totodată ar vrea să-l folosească pentru redresarea situației sale materiale, se biciuiește și pentru forța obișnuinței de a se lăsa pradă poftelor trupești: „Nu m-am putut stăpâni, am făcut semn cuiva în roz, care mi se părea, din depărtare, foarte frumos și am deschis ușa din dos. A venit. Nu pot s-o văd în ochi, mi-e neplăcut, mi-e scârbă, o urăsc chiar pentru că din cauza ei îmi încalc regulile. [...] Remușcări îngrozitoare. Niciodată nu le-am resimțit așa de puternic. Este un pas înainte.” (18 IV)

Aceste luni de maximă neorânduială exterioară și sufletească, de confuzie a simțurilor și a comportamentului închid totodată în nevăzutele lor tainite un început al cristalizărilor literare. Jurnalul oferă laconice, dar prețioase indicii ale acestui trudnic proces subteran. „*Să fac copii după toate scrisorile și să le păstrez la mine în ordine.*” (13 I) Pentru ce? Întrebare fără sens dacă avem în vedere tinerețea unui mare scriitor. Dar dacă el nu reprezintă încă nimic? Simplă prezumție orgolioasă? Atenție la propoziția inserată curând între întâmplările diverse de o zi: „*Să scriu povestea copilăriei mele.*” (18 I) Este prima însemnare care anunță *Copilăria*. Nu și singura. „De la 2 la 4 gimnastică, prânz, de la 6 la 10 citit și scris.” (12 III) Deci, în timp ce și-a petrecut ziua „scârbos, scârbos, scârbos”, a scris (în aceeași zi!) *Copilăria* în prima formă. „Dimineața am scris și am citit, am scris puțin, n-am fost în toane bune și m-am temut să corectez.” (21 III) Asta, imediat după consemnarea celor două patimi principale și precizarea că a venit la Moscova cu trei țeluri: „1) Să joc. 2) Să mă însor. 3) Să obțin o slujbă.” Și tot așa în continuare: „de scris n-am reușit”, „descrierea zilei de azi”, „am scris – prost”, „după-amiază o voi descrie” (o întâmplare), „am scris o predică”, dar leneș, slab și cu teamă, „n-am scris nimic – m-a copleșit lenea!! Acum vreau să încep istoria unei zile de vânătoare.” „Descrierea zilei de azi” ține de o încercare timpurie denumită de autor *Istoria zilei de ieri*; iar „istoria unei zile de vânătoare” va fi integrată în respectivele capitole din *Copilăria*.

Încă o dată: în timp ce se biciuiește pentru lene – scrie; scrie mult și variat, inclusiv forma inițială a primului său roman – și îl chinuie gândul netrebniciei...

Acest gând îl și îndeamnă să ia o decizie importantă. Excedat de joc și aventuri, de baluri și discuții inutile, incapabil să fie doar moșier sau numai slujbaş, se hotărăște pentru o radicală schimbare a vieții sale. „Ultima vreme petrecută de mine la Moscova este interesantă prin orientarea mea și disprețul pentru societate și o luptă interioară neconținută.” Însemnarea e din 20 mai, după

ce o lună întregă nu și-a notat nimic în jurnal, „*pe drumul de la Saratov la Astrahan*”. Asta fiindcă pe data de 29 aprilie '51 a plecat cu fratele lui Nikolai în Caucaz. După o oprire de două zile la Moscova, unde a vizitat o colonie de țigani, și un popas la Kazan, unde a încercat simțăminte poetice de dragoste, nemărturisită, față de o tânără întâlinită, și-a continuat drumul la Saratov, de acolo, cu barca, la Astrahan, mai departe la Kizlear și apoi la stanița Starogladkovskaia. Aici, în Caucazul de Nord, pe malul stâng al râului Terek, își avea slujba Nikolai Nikolaievici. Aici a început și pentru Lev Nikolaievici o nouă și decisivă perioadă.

* * *

Tolstoi își petrece în Caucaz doi ani și șapte luni și jumătate (de la sfârșitul lui mai '51 până la mijlocul lunii ianuarie '54). Majoritatea timpului, un an și șapte luni, stă la Starogladkovskaia. Un an pendulează între Tiflis și Piatigorsk, Jelesnovodsk și Kizliar, ca și prin diverse stanițe sau tabere ale armatei angajate în luptele cu muntenii. Partea exterioară a vieții sale poate fi reconstituită în câteva cuvinte. Se învârtește în cercul ofițerilor și slugilor lor, observă soldații, cazacii locali și vrăjmașii ceceni, se familiarizează cu felul lor de trai, cu obiceiurile, limba și cântecele lor, în orașe participă la petreceri și jocuri de cărți, într-un cuvânt ia parte la viața mondenă, de societate, iese la vânătoare și se angajează în aventuri trecătoare, bolește și caută să se refacă prin cura de ape minerale, asistă la câteva incursiuni în pozițiile inamice, la luptele angajate și la sălbaticaucidere reciprocă. Uneori viața îi este pusă în pericol. Spre deosebire de fratele său Nikolai, are totuși în armată un statut ambiguu, mai degrabă de observator decât de combatant. E eliberat din serviciul civil, în care, la drept vorbind, tot nu făcuse mai nimic, dă examen pentru a fi admis iuncher, e luat într-o baterie a unei brigăzi de artilerie, dar ținut oarecum la periferia ei; deși participă la lupte, e omis să fie înaintat în grad și decorat, ceea ce îl afectează, se gândește la retragerea din armată, trimite chiar o cerere în acest sens, e numit sublocotenent abia în ianuarie '54, când se și transferă în Armata de la Dunăre. Exagerând un pic, am putea spune că în sângerosul joc caucazian joacă rolul unui chibiț; ceea ce, în orice caz, îi favorizează evoluția interioară și probele ei de-acum din ce în ce mai palpabile. Caucazul reprezintă în existența sa privată și publică un moment de cotitură, cu mențiunea că ea se centrează nu pe activitatea militară, ci pe munca scriitoricească. Mai precis spus: activitatea militară a celor din jur favorizează munca lui de scriitor – după cum îndeobște o favorizează ineditul mediu uman și natural în care nimerise. După atâția alți scriitori ruși de seamă – și înaintea celor ce vor mai urma –, Tolstoi folosește condițiile caucaziene în cel mai înalt grad. Caucazul îi prilejuiește descoperirea de sine și afirmarea de sine...

Alternăm câteva mărturisiri din jurnal și din scrisori.

1851. „Cum am ajuns aici? Nu știu. Pentru ce? Nici atât.” (J. 30 V) „Natura, în care îmi pusesem cele mai mari nădejdi când îmi proiectasem plecarea în Caucaz, nu-mi oferă până acum nimic.” (J. 11 VI) În Starogladkovskaia „mă așteptam ca regiunea să fie frumoasă, dar s-a dovedit că nu e nici pe departe. Și cum *stanița* se află într-o depresiune, nu dispune de un orizont larg...” În schimb „sunt aici priveliști minunate, începând de prin părțile unde se află chiar izvoarele...” (S. 22 VI) În aceeași zi, altui adresant: „Trăiesc acum [...] în tabără – ieri a avut loc un mic schimb de focuri, așteptăm expediția în zilele următoare.” Această expediție va avea loc între 25 iunie și 1 iulie și va fi descrisă în *Incursiunea*. „...am pierdut la cărți 200 ai mei, 150 ai lui Nikolenka și pe datorie 500, în total 850. Acum mă abțin și trăiesc conștiincios. Am fost la Cervlennaia, m-am îmbătat, am dormit cu o femeie; toate astea mă chinuie tare rău, e cumplit.” (J. 3 VII) Alaltăieri „savuram natura cu toate simțurile”. „Îmi place să privesc noaptea cerul înstelat; poți cerceta, dincolo de stelele mari și clare, pe cele mici care se contopesc în pete albe.” Îi dau târcoale „amintirile despre nopțile

țigănești. Cântecul Katiei, ochii, zâmbetul, sânii, cuvintele ei tandre...” Cântă una dintre melodiile țigănești, confundată cu un cântec calmîc de către localnicul Marka (Luka Sehin). „Gazda mea, cazacul pișicher și poznaș Iapișka, un bătrân din timpurile lui Ermolov, i-a spus Marka pe baza faptului că, așa cum zice el, există trei apostoli: Luka, Marka și Nikita Mucenicul, și ce mi-e unul, ce mi-e altul!” (J. 10 VIII) Iapișka e de fapt Epifan Sehin, iar un alt bătrân pișicher și poznaș va ocupa în *Cazacii* un loc de seamă. Urmează descrierea detaliată a lui Marka, pe care Tolstoi („luminăția voastră”) l-a ales „profesor de limba cumâcă”. „În 28 am împlinit 23 de ani. Am contat mult pe epoca asta, dar, din nefericire rămân același. [...] Am avut femei, m-am dovedit slab în multe împrejurări – în relațiile simple cu oamenii, în pericol, la jocul de cărți – și sunt la fel de stăpânit de o rușine falsă. Am mințit mult.” (J. 4 IX) „Tiflisul este un oraș civilizată imitând, uneori cu succes, Petersburgul, societatea e mare și aleasă, există un teatru rusesc și o operă italiană pe care le frecventez în măsura în care mi-o permit mijloacele mele sărăcicioase. Locuiesc în colonia germană, în suburbie...” (S. 12 XI) „Mașa, te rog să naști un băiat și să-l numești Lev, iar pe mine să mă alegi în lipsă nașul lui; chiar dacă sunt un moșier înecat în datorii și falit, îți cumpăr din ultimii bani tafta pentru veșmânt de botez și-ți trimit.” (N-a fost nevoie, Serghei și soția lui îl vor numi pe noul născut Nikolai.) „Țigănește am uitat aproape complet, fiindcă am învățat tătarește (dar mai bine vorbeam țigănește), așa că, dacă la început, vorbind tătarește îmi completam frazele cu vorbe țigănești, acum, întîlnind aici o țigancă i-am vorbit tătarește.” „Dacă vrei să faci pe grozavul, cu noutăți din Caucaz, poți povesti că a doua personalitate după Șamil, un oarecare Hagi-Murad, s-a predat zilele acestea guvernului rus. A fost primul voinic (djighit) de seamă din întreaga Cecenie, dar a comis o mârșăvie.” (S. 23 XII) Acest „oarecare Hagi-Murad”, ce rol va mai juca el în revenirea bătrânului Tolstoi la amintirile caucaziene – amintiri în care a doua personalitate după Șamil, conducătorul Ceceniei, nu va mai fi deloc înfățișat ca unul care a comis o mârșăvie. „Trebuie să conchid că nu-mi merge nimic din ceea ce întreprind. [...] E cazul să-mi reamintesc decepțiile avute cu *gospodăria*, examenele începute pe care nu le-am putut duce la bun sfârșit, nenorocul permanent la jocul de cărți și toate planurile care mi-au eșuat.” (S. 28 XII)

1852. „Vara în *Starîi Iurt* toți ofițerii nu făceau altceva decât să joace cărți și pe sume destul de mari.” „Un tânăr (*cecen*), *Sado*, venea în tabără și juca și el.” (S. 6 I) După cuvintele acestui *Sado Miserbiev*, *cecen* slujind în armata rusă, Tolstoi a notat două cântece populare *cecene*.

„... în fine, m-au luat la armată” – „... de șase luni nu mai joc și n-am de gând să mai joc...” (S. 7 I) „Ideea mea, hotărârea mea necugetată de a pleca în Caucaz mi-a fost insuflată de sus” – prin grijă divină. (S. 12 I) A participat la luptele cu muntenii. „A fost un prilej unic de a-mi demonstra forța sufletească, iar eu m-am dovedit slab și sunt atât de nemulțumit de mine.” (J. 28 II) „...am impresia că în mine precumpănesc trei patimi păcătoase: jocul, voluptatea și orgoliul.” (J. 20 III) Le ia la rînd. „...mă chinuie remușcărilor pentru irosirea celor mai buni ani de viață.” „Mă chinuie meschinăria vieții mele...” „Sunt bătrân – vremea formării mele a trecut sau trece...” (J. 29 III) „Cu sănătatea o duc ceva mai bine, nu pot încă să mănânc, dar nu mai sunt așa slăbit.” (J. 9 V) „Mă agit pentru un pian. Toată dimineața am visat la cucerirea Caucazului.” (J. 29 V). „...i-am scris o scrisoare Tatianeii Aleksandrovna, pe care n-am expediat-o și de care sunt nemulțumit.” (J. 30 V) O completează în zilele următoare, tot la Piatigorsk. Recapitulează viața de la Starogladkovskaia, împreună cu Nikolenka: „vânătoare, lectură, discuții, șah” și actuala cură de ape. (S. 30 V – 3 VI) Curînd îi descrie fratelui Serghei mediul său actual: „Piatigorskul e și el întrucâtva o *Tula*, dar de un soi special, caucazian. De pildă, aici principalul rol îl au *casele familiale* și *instituțiile publice*. Societatea e compusă din *moșieri* (cum sunt tehnic denumiți toți noii veniți), care privesc cu dispreț civilizația locală, și din domnii ofițeri, care consideră distracțiile locale ca pe o supremă fericire.” (S. 24 VI) „Am 24 de ani și n-am

realizat încă nimic. Simt că nu zadarnic mă lupt de 8 ani cu îndoiala și pasiunile. Pentru ce sunt oare hărăzit? O va arăta viitorul. Am împrușcat trei becațe.” (J. 28 VIII) „...am împrușcat 3 fazani.” (J. 22 IX) „Am fost la vânatoare cu gonaci, am tras într-un cerb și într-un mistreț, fără destul sânge rece.” (J. 7 X) „Am fost cu Ogolin la vânatoare... [...] Am pe tot corpul mâncărimi.” (J. 26 XI) „Am avut un vis groaznic cu Tatiana Aleksandrovna.” (J. 28 XI)

1853. „Am pornit cu divizionul” (într-o campanie împotriva lui Șamil); „sunt vesel și sănătos”. (J. 1 I) „Toți – și în special frate-meu – beau și acest lucru îmi displace foarte mult. Războiul este ceva atât de nedrept și de păcătos, încât cei care luptă se străduiesc să-și înnăbușe glasul conștiinței.” (J. 6 I) Despărțindu-se de detașament a dat în munți peste un grup de ceceni înarmați: „Era să cad prizonier, dar în împrejurarea respectivă m-am comportat bine, deși cam prea sensibil”. (J. 23 VI) „25 de ani fără o lună și încă nimic!” (J. 28 VII) „Una din principalele cauze ale erorilor clasei noastre înstărite constă în faptul că nu ne obișnuim destul de repede cu ideea că suntem maturi. Întreaga noastră viață de până la 25 de ani, uneori și mai mult, contrazice această idee; e cu totul altceva decât ceea ce se întâmplă în clasa țărănească, unde flăcăul se căsătorește la 15 ani și devine gospodar în toată regula!” (J. 31 X) „Dimineața m-a apucat o asemenea durere de dinți, că n-am mai putut dormi...” (J. 5 XI) „Cineva i-a povestit lui Epișka despre mine că aș fi trimis la oaste un om pentru că mi-a sugrumat câinele. O asemenea calomnie groaznică mă susține totdeauna în gândurile mele generoase, că a face binele este singurul mijloc de a deveni fericit.” (J. 17,18 XI) „Unul dintre viciile mele, mai important și mai nesuferit decât toate, este pentru mine minciuna.” (J. 22 XI) Tatianeii Aleksandrovna: „Nu știu nimic pozitiv privitor la dorința exprimată de mine de a trece în armata activă din Turcia...” (S. 27 XII – 1 I '54) „...m-a cuprins dorul după războiul cu turcii și după Calafat. În timpul cinei am aflat că sunt transferat...” (J. 12 I '54) – în Armata de la Dunăre.

O asemenea spicuire din jurnal și din scrisorile trimise în primul rând „mătușii” Ergolskaia și fratelui Serghei poate ușor induce în eroare. Căci îndărătul evenimentelor rămâne ascuns esențialul, munca spiritului și produsele ei. Ciudățenia perioadei constă în simultaneitatea faptului că se plânge de inactivitate, lene, neîmplinire – și a efortului lăuntric neîntrerupt, încununat de realizări tot mai palpabile. Majoritatea epistolelor ascund această muncă interioară în relatarea faptelor și a nemulțumirilor; în jurnal latura exterioară a vieții cedează însă tot mai vădit prioritatea lăuntricelor ei procese și articulare, printre care dominante ajung treptat cele literare.

Trei preocupări alternează în mărturisiri: gândurile filosofice, morale, religioase; lecturile; scrisul. Ele sunt concomitente, dar cu o deplasare vădită spre ultima. În locul relativ întinselor considerații pe teme abstracte, deși strâns legate de propriile căutări morale, apar din ce în ce mai numeroase precizări despre ce și cum scrie ori proiectează să mai scrie. Dar mai întâi să numim câteva dintre lecturile din acea vreme. Citește romanele lui George Sand (*Horace*), Eugène Sue (*Jidovul rătăcitor*), Dickens (*David Copperfield*), Sterne (*Călătorie sentimentală*), Pușkin (*Fata căpitanului*), „E a treia zi că-l citesc pe Lermontov.” (J. 26 XII '52) Printre autori se mai numără Turgheniev (*Povestirile unui vânător*), Pisemski (*Muma pădurii*) și mai cu seamă Rousseau. Cere lui Serghei să-i expedieze primul volum din *Nouvelle Héloïse*; dar citește și *Profession de foi du vicaire Savoyard* și *Confessions*. „Îl citesc pe Rousseau și simt cu cât mai sus decât mine se află el în ce privește cultura și talentul, și cu cât mai jos – în ceea ce privește respectul de sine, fermitatea și rațiunea.” (J. 15, VII '52) Se referă în însemnări și la Gogol, Grigorovici, Shakespeare, Schiller, Lamartine și admirabilul „scriitor iubit de mine, Sterne”. Nu se limitează însă la literatură. Citește articole despre muzică și animale domestice, parcurge numere din revistele „Sovremennik” și „Otecestvennîe zapiski”. „... am pălăvrăgit cu Buiemski despre matematică și i-am povestit *Banchetul* lui Platon, pe care-l uitase.” (J. 22 V '52) Platon îi prilejuiește și comentarii. Are lecturi asidue din istorici, din autori autohtoni,

Karamzin (*Istoria statului rusesc*), Ustrialov (*Istoria rusă*), Mihailovski-Danilevski (*Descrierea războiului din anul 1813*) și mai ales din Hume (*Istoria revoluției franceze și Istoria Angliei*), care i se pare superior lui Thiers. „Începe să-mi placă istoria și să-i înțeleg rostul.” (J. 14 IV '52) „Cea mai bună expresie a filosofiei este istoria.” (J. 11 VI '52) „În ultimul timp am îndrăgit cărțile de istorie.” (S. 30 V – 3 VI '52) Și această mărturisire – făcută Tatianei Ergolskaia –, ca și celelalte două, îl privesc pe Hume. Iar pe marginea lecturii lui Mihailovski-Danilevski notează: „Să alcătuești o istorie adevărată, veridică, a Europei veacului prezent. Iată un țel pentru toată viața.” (J. 22 IX '52) Și în legătură cu Ustrialov: „Fiecare fapt istoric trebuie explicat în mod omenesc...” (J. 17 XII '53) Gânduri care sună premonitoriu!

Observația pe care am enunțat-o cu privire la ponderea crescândă a preocupărilor literare își găsește însă confirmarea principală în notațiile privitoare la propriul său scris. De fapt și acestea se scindează, la un autor meditativ ca Tolstoi, în idei generale despre activitatea literară și în numeroase, deși succinte, precizări legate de textul pe care tocmai îl elaborează, povestire sau roman, variantă sau capitol de roman, precizări esențiale pentru reconstituirea genezei scrierilor caucaziene.

Caracteristică, pentru sine și pentru literatura rusă în ansamblu, este insistența asupra impactului dintre poezie și proză. „Nu voi înțelege niciodată unde se află granița între proză și poezie...”, dovadă și credința lui Gogol în identitatea dintre orice operă și „cântul sufletului autorului (ea este cântul sufletului meu)”. Cuvintele sunt notate într-un caiet în martie – mai 1851. Iar în jurnal (3 VII): „De ce sunt atât de strâns legate între ele – poezia și proza, fericirea de nefericire?” „Visul are o latură mai bună decât realitatea; realitatea are o latură mai bună decât visul. Fericirea uneia ar fi unirea ei cu cealaltă.” La distanță considerabilă (27 III '52) dăm peste o rimă involuntară dar semnificativă; „Aproape toate visele de fericire din închipuirea mea sunt distruse de realitate, exceptând fericirea artistului.” Alternează încrederea și neîncrederea în munca literară și în propria sa muncă.

„Lucru! Lucru! Cât de fericit sunt când lucrez!” (23 VII '53) „...Literatura este un fleac...” (27 XII '52) „Să scrii într-o viață o singură carte bună și e prea deajuns.” (17 VIII '52) „Am eu oare talent, în comparație cu literații ruși contemporani? Hotărât, nu.” (30 V '52) Dar peste trei zile: „...există și povestiri mai proaste; și totuși nu sunt încă sigur că nu am talent.” (2 VI)

Povestirea în cauză e *Copilăria*. Planurile real și ideal se leagă, dovadă și „modul meu copilăresc – copilărie – de a privi războiul”. „În multe privințe mă reîntorc la modul copilăresc de a privi lucrurile.” (5 II '52) Nu e de mirare, de vreme ce scrie *Copilăria*. „Patru etape din viață vor constitui romanul meu, de până la Tiflis.” (30 XI '52) Intenția autobiografică este univocă. Dar pe parcursul refacerilor adresa personală se atenuează, în favoarea amestecului cu alți adresanți (alte prototipuri); o îndepărtare de sine pe care Tolstoi o va experimenta și cu alte prilejuri, spre a urmări un alt amestec între proză și poezie, realitate și vis decât cel care-i fusese lui însuși dat. Din *Cele patru epoci de dezvoltare*, în Caucaz el termină doar *Copilăria* și începe *Adolescența*; pe aceasta o va definitiva ulterior, ca și *Tineretea* – iar *Junețea* n-o va mai scrie...

În Caucaz elaborează, succesiv, a treia și a patra redactare – definitivă – a *Copilăriei*. „Măine voi scrie la roman...” (3 VI '51), „...încep să transcriu primul capitol din roman” (22 VIII '51), „...am scris toată partea întâi” (20 III '52) în a doua redactare. „Am scris capitolul despre *rugăciune*...” (1 IV '52) „Am recitat capitolul *Durerea* și am plâns din tot sufletul.” (22 V '52) Nu degeaba comunică într-o scrisoare „mătușii” că „am fost totdeauna *Liova-miorlăitul* [smiorcăitul, plângărețul – n. n.]; înainte îmi era rușine de această slăbiciune, acum însă, gândindu-mă la mata și la dragostea dumitale pentru noi, îmi curg lacrimi atât de dulci, încât nu mă mai rușinez câtuși de puțin din pricina lor”. (6 I '52) Și acum tot din jurnal. „*Copilăria* nu mi se pare chiar atât de proastă.” (23 V '52) „...am terminat” a treia redactare. (26 V '52) „Am transcris ultimele capitole” într-o a patra redactare. (29 VI '52) „...am terminat *Copilăria* și am corectat-o.” (2 VII '52) În 1853 scrie deja *Adolescența*,

capitolul *Furtuna* i se pare „excelent” (25 VII), vrea să abandoneze cartea (26 VIII), dar scrie un nou capitol, *Moartea bunicii* (29 IX), apoi din nou: „*Adolescența* mi-a ajuns nesuferită în ultimul hal” (22 X), se hotărăște s-o rescrie (25 X), elaborează două capitole (17, 13 XI) ș.a.m.d. – până în ultimele zile caucaziene: „*Să termin Adolescența și să plec.*” (19 I '54)

Dar asta încă nu e totul. Paralel cu primele două părți din tetralogia proiectată, Tolstoi așterne pe hârtie câteva povestiri de sine stătătoare, ca și începutul viitorului său roman caucazian. „Tare aș vrea să încep o scurtă povestire caucaziană” (7 IV '52) e prima referire la povestirea *Incursiunea*. „Mâine mă apuc de continuarea *Copilăriei* și poate de un roman nou.” (10 V '52) Acesta ar fi trebuit să devină *Romanul unui moșier rus*. *Incursiunea* se va numi și „*Scrisoare din Caucaz*”. (22 V, 15 VII '52) În curând trimite *Incursiunea* spre publicare. Concepe povestirea *Noaptea de Crăciun*. Începe povestirea *Tăierea pădurii*. Începe și *Fugarul*, din care vor rezulta *Cazacii*. Între timp explică „temeiurile «*Romanului unui moșier rus*». *Eroul caută realizarea idealului de fericire și dreptate în viața țărăneasă. Nerealizându-l, dezamăgit, îl caută în viața de familie. Prietena sa îl aduce la ideea că fericirea nu constă în ideal, ci într-o trudă permanentă, de o viață, pentru fericirea celorlalți.*” (19 X '52) „*Morala*” o va mai decanta din alte experiențe similare și Tolstoi, și Nehliudov (în *Dimineața unui moșier*), și Levin (în *Anna Karenina*). „...mi-a venit ideea *Însemnărilor unui marcher*, uimitor de bine.” (13 IX '53) E nehotărât „în ceea ce privește alegerea între patru idei de povestiri”, optând pentru *Jurnalul unui ofițer caucazian*. (3 XII '53) „*Ieri am început Însemnările unui artificier*” (16 XII '53) – adică *Tăierea pădurii*. Începutul anului 1854 îl găsește scriind și la *Însemnările artificierului*, și la *Romanul unui moșier rus*, și la *Adolescența*.

Pentru a întregi tabloul, rămânem datori numai cu întâiul său schimb de scrisori cu un scriitor, anume cu Nikolai Alekseievici Nekrasov, nu doar poet celebru, ci și redactor al revistei „*Sovremennik*”. În această calitate îi expediază Tolstoi scrisoarea întovărășitoare a manuscrisului *Copilăriei*. „*Uitați-vă peste acest manuscris și, dacă este nepotrivit pentru publicare, înapoiți-mi-l. În caz contrar, apreciați-l, trimiteți-mi onorariul pe care-l credeți de cuviință și publicați-l în revista dumneavoastră. Mă declar anticipat de acord cu orice abrevieri pe care le veți găsi necesare, doresc însă ca el să fie tipărit fără adăugiri sau schimbări. De fapt, manuscrisul acesta reprezintă prima parte a romanului *Cele patru epoci ale dezvoltării*; apariția următoarelor părți va depinde de succesul primeia.*” Ciorna scrisorii a fost compusă pe 2 iulie 1852. Ea poartă data de 3 iulie, când tânărul ofițer, N.I. Buiemski, în calitate de prieten, a transcris-o. E iscălită cu inițialele „L.N.” Adresa indicată: „*Prin orașul Kizliar, în stanița Starogladkovskaia, locotenentului de artilerie Nikolai Nikolaievici Tolstoi, pentru a fi transmisă lui L.N.*”

La 29 august apare în jurnalul lui L.N.: „*Am primit din Petersburg din partea redactorului o scrisoare care m-a bucurat până la prostie.*” Nedatat, scris pe la mijlocul lunii august, răspunsul lui Nekrasov era încurajator: „*Am citit manuscrisul dumneavoastră (Copilăria). El suscită atâta interes, încât îl voi tipări. Necunoscând continuarea, nu mă pot pronunța definitiv, dar am impresia că autorul are talent. În orice caz, orientarea autorului, simplitatea și veridicitatea conținutului constituie meritele intrinseci ale acestei lucrări. Dacă în următoarele părți (după cum trebuie să ne așteptăm) va fi ceva mai multă vioiciune și mișcare, va fi un roman bun. Vă rog să-mi trimiteți continuarea. Și romanul, și talentul dumneavoastră mi-au stârnit interesul. V-aș mai sfătui să nu vă ascundeți în spatele literelor, ci să începeți să publicați chiar cu numele dumneavoastră, dacă evident nu sunteți doar un oaspete întâmplător în literatură. Aștept răspunsul dumneavoastră.*”

La 15 septembrie Tolstoi îi trimite lui Nekrasov răspunsul său. „*M-a bucurat nespun părerea dumneavoastră bună, exprimată referitor la romanul meu, cu atât mai mult cu cât ea este prima pe care am auzit-o despre el, și că această părere este anume a dumneavoastră. În ciuda acestui fapt, repet rugămintea pe care v-am adresat-o în prima mea scrisoare: să apreciați manuscrisul și să-mi*

trimiteti banii pe care considerați că el îi merită după părerea dumneavoastră, sau să-mi spuneți direct că nu merită nimic. Forma autobiografică pe care am adoptat-o și legătura obligatorie dintre părțile următoare cu cea premergătoare mă stânjenesc în asemenea măsură încât simt deseori dorința de a le abandona și de a lăsa prima parte fără continuare. În orice caz, dacă va fi terminată continuarea, imediat ce va fi terminată v-o trimit dumneavoastră.”

De fapt, a început abia ulterior să scrie *Adolescența*. Prima parte a apărut în numărul 9, din septembrie, al revistei „Sovremennik”, sub titlul *Istoria copilăriei mele*, sub inițialele L.N.

A doua scrisoare de la Nekrasov, din 5 septembrie, o primește abia pe ziua de 30. Nekrasov îi comunică publicarea iminentă. „...citind-o mai atent în corectură, nu în manuscris, am găsit această povestire mult mai bună decât mi s-a părut ea la început. Pot spune hotărât că autorul ei are talent.” Și mai adaugă că din povestire „câte ceva a fost eliminat (nu mult, de altfel)” și că „nimic n-a fost adăugat”.

Fără știrea autorului are loc și un schimb scriitoricesc de opinii. Nekrasov lui Turgheniev: „Îți atrag atenția asupra povestirii *Copilăria* din numărul IX – e un nou talent și, pare-se, de nădejde.” Turgheniev lui Nekrasov: „Ai dreptate – e un talent de nădejde... Scrie-i și îndeamnă-l să scrie. Spune-i, dacă acest lucru l-ar putea interesa, că îl salut, mă închin în fața lui și-l aplaud.”

Pe 8 și apoi pe 18 noiembrie, Tolstoi compune două misive foarte nemulțumite pe care însă nu le expediază lui Nekrasov. În a doua compară, enervat, „povestirea” publicată, *Istoria copilăriei mele*, cu „romanul” său, *Copilăria*. Obiecțiile lui: a cerut ca întâi să-i fie apreciat manuscrisul și să i se trimită onorariul (nu știa nici la această dată că, potrivit tradiției revistelor celor mai prestigioase, pentru *întâia* povestire a unui autor începător nu se plătea); apoi, a pretins să nu fie schimbat nimic, începând cu titlul, și a primit „această povestire jalnică și desfigurată”; „iar titlul *Istoria copilăriei mele* vine în contradicție cu ideea lucrării. Pe cine poate interesa istoria copilăriei mele?...” „Mă mângâi doar cu faptul că am posibilitatea să public separat, cu numele meu, întregul roman și să renunț definitiv la povestirea *Istoria copilăriei mele* care, la drept vorbind, nu-mi aparține mie, ci unui necunoscut colaborator din redacția dumneavoastră.”